

אוטוביוגרפיה של נסיך סודי בן המאה השתים עשרה

תורגם לעברית רק מעט מזער מספרי המופת של הספרות הערבית הקלסית.² תרגומים אלה נעשו בידי מיטב החוקרים של הספרות הערבית הקלסית וההיסטוריה של האסלאם בימי הביניים, ועל כן נלוו לתרגום בדרך כלל הקדמה רחבה, ביאורים ותוספות, הנחוצים מאוד לקורא שאינו בקיא בשפה הערבית ובתרבות הערבית האסלאמית.

בחירתה של אלה אלמגור לתרגם לראשונה לעברית את ספרו של אסאמה אבן מנק' חייבה אותה לצלול לקורות חייו של מחבר ייחודי זה, כדי להציג לקורא העברי ספר התואם את רוח התקופה שבה נכתב. מחקרים לא מעטים פורסמו על אודות אבן מנק' ועל חשיבות ספרו זה בחקר האסלאם בימי הביניים ויחסי מוסלמים ונוצרים בתקופת מסעי הצלב. מדובר בספר יוצא דופן במכלול הכתיבה הערבית הקלסית. אמנם מוסלמים רבים כתבו ביוגרפיות, וסוגה זו הייתה קיימת בכתיבה הערבית בימי הביניים עוד לפני

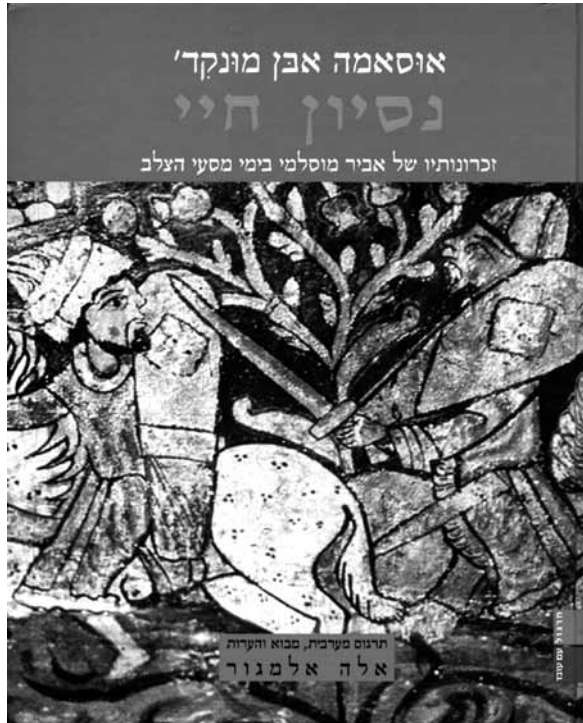
אוסאמה אבן מנק', נסיון חי: זכרונותיו של אביר מוסלמי בימי מסעי הצלב, תרגום מערבית, מבוא והערות אלה אלמגור, תל אביב: חרגול ועם עובד, תשע"ב, 271 + [12] עמ'

תרגומם של מקורות ערביים קלסיים לשפה העברית לא עמד מעולם בראש מעייניהם של מתרגמים בישראל. הדבר נכון גם לחוקרי הספרות הערבית בישראל ולמזרחנים הישראלים הרבים העוסקים בתולדות האסלאם. מלבד מבחר מהשירה הערבית הקלסית, בעיקר זו הג'אהלית,¹

של האסלאם, תרגם א' בן-שמש, תל אביב 1971; 1978: הקוראן, תרגם א' רובין, תל אביב תשס"ה; עבד אלרחמאן אבן ח'לדון, אקרמות למדע ההיסטוריה (מקדמה), תרגם ע' קופלביץ, ירושלים תשכ"ו; 'סיפורי אלף לילה וליילה' יצאו לאור בכמה תרגומים: ספורי אלף לילה וליילה, א, תרגם ד' ילין, אודסה תרע"ב; אלף לילה וליילה, א-לב, תרגם י"י ריבלין, ירושלים 1947-1971; מסעיו של סינרבר ועוד סיפורים, מתוך אלף לילה וליילה, תרגם ד' קמחי, תל אביב 1969; לילות ערב: מבחר מאלף לילה וליילה, א-ב, תרגמה ח' עמית-כוכבי, תל אביב תשס"ח-תשע"א; וראו גם: 'סדן, אלף לילה וליילה בערבית-יהודית, נוסח אוראן', פעמים, 17 (תשמ"ד), עמ' 76-87; אנתולוגיה מספרות החדית' ראו: עולמו של הנביא מוחמד: חברה ודת על פי החדית' מתוך אוסף המסורות 'אלצחיה' של אלבווח'ארי, ערך ותרגם ע' קופלביץ, ירושלים תשע"א; וראו עוד: מוחמד בן עבראללה אלכסאאי, סיפורי נביאים, תרגמה א' שוסמן, תל אביב תשע"ג; מלאכים אינם חולמים: משנתו של אבן ערבי, השייח' הסופי הגדול ביותר, ערכה ותרגמה ר' גורדין, ירושלים תשס"ז; ש' סבירי, הסופים: אנתולוגיה, תל אביב 2008; אבן חזם אלאנדלוסי, ענק היונה: על אהבה ואוהבים, תרגמה א' אלמגור, ירושלים תשס"ג.

1 רוב קטעי השירה הערבית הקלסית המתורגמת לעברית מופיעים בספרי לימוד אקדמיים שכתבו חוקרים מזרחנים הבקיאים בשפה הערבית, ועל כן הם שילבו בספריהם קטעים נבחרים מאוספי השירה הג'אהלית והקלסית. אנתולוגיה מצוינת של שירה קדם-אסלאמית ושירה מהמאות הראשונות של האסלאם ראו: א' גורן, משירת ערב: תרגומים ורשימות, ירושלים 1970. יוצא דופן הוא ספר שירי יין ואהבה מאת המשורר העבאסי אבו אלנואס (מת 810 לסה"נ בערך): אבו נוואס, שירי יין ואהבה, תרגמו ע' בנג'ז' וש' רגולנט, תל אביב תשנ"ט. על מפעל התרגום של השירה הערבית הג'אהלית כפרט והספרות הערבית בכלל לעברית ראו: מ' כיאל, 'תרגומי הספרות הערבית לעברית: מאוריינטליות להתקבלות', העברית, סא (תשע"א), עמ' 175-192.

2 ראו למשל: ספורי כלילה ודמנה מאת בירבה, תרגם א' אלמליח, תל אביב תרפ"ז; תש"י (ספר זה תורגם לעברית בימי הביניים לפחות פעמיים, על ידי ר' יואל ועל ידי ר' יעקב בן אלעזר, במאה השלוש עשרה; תרגומים אלה פורסמו על פי כתבייד: יתר הפלטה הנשארת מן העתקת ספר כלילה ודמנה, המיוחסת לחכם ר' יואל שמו, מהדרות י' דרנבורג, פריז 1888); הקוראן יצא לאור בשלושה תרגומים: אלקראן, תרגם י"י רבלין, תל אביב תרצ"ו; הקוראן: ספר הספרים

אף הוא בספר. נראה שהספר נשמר בספרייה המשפחתית של צאצאיו של אוסאמה, כזיכרון וכעדות לפועלו. החיבור זכה למהדורות ערביות אחדות ותורגם לשפות רבות. המהדורה העברית פותחת במבוא עשיר, המציג לפני הקוראים את המחבר, את תקופתו ואת הזירה הגאוגרפית שבה פעל. נוסף על כך מתארת אלמגור במבוא את יצירתו הספרותית של אבן מנקד, שאיננה מסתכמת בחיבור מיוחד זה, וסוקרת גם את כתב־היד, מהדורות ותרגומים המבוססים עליו ומחקרים שעסקו בו. בנספח בסוף הספר מובאים קטעים נבחרים מן החיבור שאינם בכתב־היד המתורגם אך מופיעים במקורות מימי הביניים, וקטעים אוטוביוגרפיים והיסטוריים מתוך חיבורים אחרים של אבן מנקד. רשימה ביבליוגרפית של מקורות ומחקרים ומפתח מפורט ומועיל מאוד מלווים מהדורה זאת.

שכתב אבן מנקד את ספרו, אך זהו הספר היחיד הידוע לנו בספרות הערבית הקלסית שכל כולו מוקדש לתולדות החיים של מחברו. מבחינה זו כותרת התרגום העברי של הספר, 'נסיון חיי', משקפת נאמנה את תוכנו. חשיבותו של הספר נעוצה גם בתקופה שבה פעל וכתב המחבר, אחת התקופות הסוערות והמרתקות בהיסטוריה של האסלאם בימי הביניים ותקופת שיא במאבק על ארץ הקודש בין עולם האסלאם לעולם הנצרות הקתולית. מחיבורו של אבן מנקד נותר רק כתב־יד אחד, לא שלם, והוא נמצא בספריית אל אסקוריאל בספרד. כתב־היד נושא את חתימת נינו של המחבר ואת התאריך 13 בחודש צפר 610 להג'רה, המקביל ל-4 ביולי 1213 לסה"נ (עשרים ושש שנים לאחר מות המחבר); עותק זה קיבל אישור (אג'אזה) מבנו של אבן מנקד, מרהף, המוזכר

עשרה, וזאת משתי פרספקטיבות: זו המסורתית, שממנה ניתן ללמוד על ההתרחשויות הנחשבות כמרכזיות בתולדות האזור, כגון מלחמות, תבוסות וניצחונות וקורותיהם של ממשלות ושל שליטים ומצביאים, והפרספקטיבה האישית של המחבר, הזוכה לביטוי רחב יותר בספר.

אבן מנקד יכול להיחשב לדמות שולית באופן יחסי בתולדות עולם האסלאם במאה השתים עשרה. שמו אינו מוזכר כמעט במקורות חשובים שנכתבו בתקופתו וכן במחקרים רבים על התקופה. ובכל זאת אנו לומדים מחיבורו פרטים רבים על תקופתו שאינם מתועדים במקורות אחרים. הספר כתוב בראייה מפוכחת של אדם שבאחרית ימיו, לאחר שהתנסה כל חייו בעמידה באתגרים ובקרבנות, הורחק מעיר הולדתו, ונחל לא מעט כישלונות ותבוסות, התפנה לכתיבת סיפור חייו וזיכרונותיו.

עדויות המחבר בכל הקשור ליחסים בין צלבנים למוסלמים מבוססות על ניסיונו האישי כמוסלמי שלחם נגד הצלבנים אך גם כמי שהכיר את החברה שלהם. תיאורים אחדים, בעיקר של מנהגי הצלבנים, משכו במיוחד את תשומת לבם של חוקרי התקופה. אבן מנקד בחר להציג היבטים אלה לעתים באופן ציני ולגלגני ולעתים דווקא באופן חיובי. למשל הוא התייחס למתירנות המינית של הצלבנים בסיפורו על אישה שנכנסה לבית מרחץ (חמאם) של גברים (עמ' 157), בתיאור המנהג שלהם להתיר לאישה נשואה לדבר עם גבר זר (עמ' 156) ובתיאור סלחנותו של בעל אשר תפס גבר זר במיטתו עם אשתו (שם). שיטות הרפואה המוזרות של הצלבנים המתוארות בספר זה משכו אף הן את תשומת לבם של חוקרים, אך קריאה מדוקדקת של הקטעים הללו בהקשרם משנה את הבנת הדברים. עיקר התיאור הוא עדות של רופא נוצרי אשר פעל בחצר דודו של אבן מנקד בשיזר; רופא זה נשלח לטפל בצלבנים,

הספר מאויר ברישומים מקסימים שמוצגות בהם דמויות המוסיפות ממד חזותי ואסתטי לקריאה. כמו כן נדפסו בו שנים עשר לוחות צבע של תצלומים מכתבי-יד מאוירים, ציורים על תקרת עץ ופרגמנטים מבד, שנהב, פסיפס וקרמיקה ובהם דמויות פרשים-לוחמים במסעות ציד, סצנות ציד ותמונות בעלי חיים מעולם האסלאם בימי הביניים. שני תצלומים מציגים את שרידי המבצר והעיר הימי ביניימית שיזר, מקום הולדתו של המחבר. הספר עוצב בטעם רב על ידי תמיר להב-רדלמסר.

כתב-היד היחיד ששרד מאורגן בשלוש חטיבות. חלק הארי כולל את זיכרונותיו של אבן מנקד על ילדותו ובחרותו בנסיכות שיזר – עיר מבצר בצפון סוריה התלויה על ראש צוק משונן, שבה ייסד סבו של אוסאמה את שלטון בני מנקד – על מסעותיו ונדודיו בסוריה, מצרים, ארץ-ישראל ואסיה הקטנה ועל ניסיונו כלוחם נגד האויבים המוסלמים של נסיכות שיזר, נגד הביזנטים, נגד הצלבנים ועוד. המחבר הוסיף על כך שתי חטיבות קצרות. האחת מוקדשת למעשיות על צדיקים ופרושים שליקט במהלך חייו, ובה מבט כללי על מנהגים ועל אמונות עממיות שרווחו בקרב המוסלמים בתקופה זו, והחטיבה האחרונה מוקדשת לתיאור מסעות ציד שהמחבר השתתף בהם. כפי שהמתרגמת מדגישה בהקדמתה, חלוקה כללית זאת אינה שיטתית. למשל בחטיבה הראשונה משולבים תיאורים של מסעות ציד, וסיפורים על מיסטיקאים צופים מופיעים לאו דווקא בשער המעשיות על צדיקים. בגרסה העברית שלפנינו בחרה המתרגמת לחלק את החיבור לארבעה שערים: 'המאורעות הגדולים של חיי'; 'מערכות עם הפראנקים ועם המוסלמים'; 'סיפורי צדיקים'; 'סיפורי ציד'.

ספרו של אבן מנקד מאפשר לנו להביט ממרחק של מאות שנים על המזרח התיכון ועל זירות התרחשויות שונות בו במהלך המאה השתים

אבן ג'ביר, אשר בא למזרח מספרד ותיאר את מה שראו עיניו בסוריה ובארץ־ישראל, נדהם לגלות את היחסים שהתפתחו בין שני המחנות ללא כל התנגדות ואף קשרי ידידות שנרקמו ביניהם.

ספרו של אבן מנקד זורה אור חדש על מערכות היחסים בין קבוצות שונות שחיו באזורנו במאה השתים עשרה – מוסלמים סונים, מוסלמים שיעים בני זרמים שונים, כגון פאטמים ונזארים (הידועים גם בכינויים חשישיון), נוצרים שבאו מאירופה והשתקעו במזרח, נוצרים שהיו בני המקום לפני בוא הצלבנים, טורקמנים, כורדים, טורקים, ארמנים, יהודים, ביוזטים, פרסים, מונגולים ועוד. למשל ניתן ללמוד רבות על הקשרים בין הפאטמים (השיעים) לבין שליטיה הסונים של סוריה רבתי וכן על היחסים בין הממלכות הסוניות בסוריה ובעיראק. הספר משקף נאמנה את סבך היחסים בין הקבוצות השונות, שכללו בריתות שנכרתו בין מצביאים ושליטים, ואשר השתנו ללא הרף, ללא כל קשר לדת, מוצא אתני או שפה. מערכות היחסים המורכבות הללו מתוארות מנקודת מבטו האישית של אבן מנקד ולא תמיד קל להבינן. עם זאת מלאכת התרגום והתוספות העשירות במידע אשר מביאה המתרגמת בהערות השוליים בגרסה העברית מאפשרות להתגבר במידה רבה על קושי זה. מכל מקום תיאורים אלה מעמידים בספק את התפיסה המסורתית שמלחמות המערב במזרח היו מלחמות למען עקרונות דתיים, או בהקשר הצלבני הספציפי, למען שחרור ארץ הקודש מידי הכופרים.

נדודיו של אבן מנקד היו תוצאה של נסיבות חייו הלא־פשוטים. הוא היה פרש־לוחם שהציע את ניסיונו הצבאי לכל המרבה במחיר; מסיבה זו לא פעם גורש מחצרו של שליט אחד והצטרף למשנהו, ולעתים נמלט כדי להציל את חייו וחיי בני משפחתו בשל קנוניות וסכסוכים פנימיים, שבחלקם היה שותף, וחלקם נכפו עליו. שהייתו

ובשוכו משם סיפר על מוזרויות הטיפול שלהם כפי שראה במו עיניו (עמ' 153–154). לעומת זאת אבן מנקד כתב כי הוא יכול להעיד מניסיונו על ההפך הגמור, ותיאר באופן חיובי שיטות טיפול של צלבנים במחלות שונות (עמ' 154).

בדומה לכך מפתיע לראות כיצד הציג אבן מנקד באופן חיובי אחדים מאבירי הצלבנים, אשר נגדם לחם כל חייו, וייחס להם תכונות של אומץ לב, תעוזה וכישרון במלחמה. לעתים הוא אף התייחס אליהם כאל אחיו או ידידיו. צורת התייחסות זו איננה מתיישבת עם תיאורי המלחמות הנוראות שהתנהלו בין המוסלמים לנוצרים ועם הדימוי הרווח של אנשי ימי הביניים. בהקשר זה ראוי להדגיש כי המחבר הבחין בין הצלבנים שהספיקו להתאקלם בסביבתם החדשה במזרח לבין מי שהגיעו זה לא כבר, ושעדיין לא הבינו את אורחות החיים המקומיים (עמ' 155). מעניין להיווכח כיצד פרש־לוחם מוסלמי, שעיסוקו העיקרי היה לחימה בצלבנים, שינה את מנהגו בעתות של הפסקת אש או הסכם שלום בין הצדדים, ביקר בארץ האויב, ואף העז לבקש שם משפט צדק על שוד כבשים שביצעו אבירים צלבנים בעדרו (עמ' 95). אבן מנקד גם תיאר ביקורים של אמירים מוסלמים שהוא התלווה אליהם לממלכת הצלבנים. אין בספר זכר לחלוקה הקיימת כיום בין ארצות ריבוניות ולמניעה של תושב אחת הארצות להיכנס לארץ אחרת המוגדרת ארץ אויב. קריאה בחיבור אחר מאותה תקופה, 'ספר המסעות' של אבן ג'ביר בן המאה השתים עשרה לסה"נ, מחזקת את הרושם הזה ומשקפת מציאות שבה מלחמות התנהלו בין אנשים שזה עיסוקם – אנשי המלחמה (אהל אלקרב) – בעוד האחרים, סוחרים, איכרים ובעלי מלאכה, יכלו להמשיך בשגרת חייהם.³

3 أبو الحسين محمد بن أحمد بن جبير الكتاني الأندلسي البلسي، رحلة ابن جبير، بيروت [د. ת.], ص ۲۰۱.

באותה התקפה על שיזר (עמ' 146-147). נשותיו ובניו של אבן מנקד הוזכרו אך מעט, אם כי הוא הדגיש את קרבתו לאחד מהם, מרהף (שכתב־היד של הספר היה בידי בנו), שלימים היה לכן לווייה של השליט המהולל בעיניו, צלאח אלדין. הוא אף סיפר על שהייתם של נשותיו ובניו במצרים ועל הימלטותם משם לעכו; שליט עכו גזל מהם את כל רכושם, ולאחר זמן מה הגיעו בשלום לדמשק, אך לא היה בכך כדי לנחם את אבן מנקד על אבדן ספריו – 4,000 כרכים יקרי ערך – שנגזלו ממנו (עמ' 68).

בדבריו על נשים שאינן מבנות משפחתו נקט אבן מנקד לשון חיובית ומכבדת, גם אם מדובר באישה פראנקית שבחרה לנטוש את דת האסלאם ולוותר על מעמדה כאם השליט המוסלמי באחת הערים המוסלמיות, ותחת זאת לחזור לנצרות כדי להתחתן עם סנדלר (עמ' 152). כן הילל אישה שתקפה מוסלמי והגנה על עצמה, והביע את הערכתו לתעוזתה ולגבורתה (עמ' 150).

חיבורו של אבן מנקד הוא מקור עשיר לחקר החברה האסלאמית בימי הביניים. הוא שופע אנקדוטות המלמדות על היחס לחיות באסלאם ועל הקשר בין חיות הציד המאולפות לבין בעליהן. מסופר בו למשל על אודות משרתת שהייתה ממונה בחצר על ברדלסית מאולפת לציד. משרתת זו נהגה לסרק את שערותיה של הברדלסית וללטפה כאילו מדובר בחיית מחמד. אבן מנקד סיפר כי יום אחד ראה כיצד אותה משרתת כועסת על הברדלסית ומטלטלת את ראשה ואף מכה אותה, משום שהשתיינה על מרבד הקטיפה שנועד לה, ואילו הברדלסית, שכל הציידים פחדו מפניה בשל פראיותה, התנהגה

במצרים במשך כעשר שנים הייתה מהמרתקות בחייו. אבן מנקד, המוסלמי־הסוני, חי בחצר הפאטמית והיה מקורב לוויזר בעל השררה בחצר זו בתקופה רבת תהפוכות.⁴ מסע עלייתו לרגל למכה בגיל שישים ושבע דרך מוצל שבעיראק, ולא בדרך הרגילה מדמשק, וחזרתו משם עם השיירה הדמשקאית לסוריה, מלמדים לא רק על חשיבותן של שיירות העלייה לרגל למכה שיצאו מבגדאד, מדמשק או מקהיר, אלא גם על הקשרים הפוליטיים שנרקמו בהן. בספר מוזכרים ערים ומקומות למכביר בכל אזור סוריה רבתי ומצרים ובין היתר בארץ־ישראל. בתיאורי ביקוריו של אבן מנקד בערים טבריה, ירושלים, עכו, חיפה, שכם, בניאס, יבנה, אשקלון ועוד אנו נחשפים לחומר אנקדוטי מעניין הקשור לתולדות הארץ.

בחיבור אוטוביוגרפי היינו מצפים שהמחבר ירחיב קצת על בני משפחתו, אולם אבן מנקד לא הרבה לכתוב על כך. עם זאת הקוראים לומדים מעט על אביו, אמו, אָחיו, דודיו, עוזריו ועוד. למשל דודו סולטאן אבו אלעסאכר, ששלט בשיזר בשנים 1098-1154, הוזכר בספר מספר פעמים, לעתים בהערצה (עמ' 87, 116) ולעתים ברמיזה למאבק על השלטון בשיזר ולחשש של הדוד שאוסאמה ואָחיו ייקחו לידיהם את השלטון, במקום בנו (עמ' 42, 148). אבן מנקד גם תיאר מספר קרבות שבהם השתתפו ארבעת אחיו, שהיו אף הם פְּרָשִׁים־לוחמים. כמו כן תיאר אירוע תמוה משהו שבו רצתה אמו להשליך את אחותו מחלון גבוה בראש המצודה בשיזר, בניסיון נואש להגן עליה מפני נפילה בשבי האויבים מבני החשישיון שכמעט כבשו את שיזר (עמ' 147). הוא אף סיפר בהערצה גדולה על תעוזתן של נשות משפחתו

4: אבן מנקד, *النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة*, بيروت 1992, ج 6 ص 16-3; أبو الفدا، *الملوك المؤيد عماد الدين اسماعيل*، المختصر في أخبار البشر، القاهرة 1999، ج 3، ص 59-63.

4 בהקשר זה ניתן להזכיר כי גם צלאח אלדין אל־איובי, מפקד הצבא הסוני, נשלח מטעם השליט הסוני של דמשק, נור אלדין, כדי לסייע לחליפות הפאטמית במצרים להשליט סדר ולגבור על המתנגדים למשטרם.

למילה הלקוחה מהלקסיקון הצבאי בימי הביניים, ושמשמעותה מגדל המשקיף מהחומות לצורכי הגנה על העיר. כיום המילה אינה בשימוש אלא בעיר בירות, והיא כינוי לבית הקברות המוסלמי המרכזי בעיר. נוסף על כך משפט זה מנוסח ללא וי"ו החיבור בין שני חלקיו כמתבקש בכללי התחביר, תופעה אופיינית לשפה המדוברת גם היום. יש כללי דקדוק ותחביר שהשפה הערבית המדוברת עושה בהם הקלות, למשל כשהנושא הוא זוגי כינוי הגוף הצמוד לפועל מנוסח ביחיד או ברבים במקום זוגי, לדוגמה: 'יבסת רג'לאי ודקת' (يَبْسُت رَجْلَاي وَدَقَّتْ, רגליי יבשו וכחשו),¹¹ 'פח'רג' פארסאן [...] פצאדפו' (فخرج فارسان [...] فصادفوا במקום فصادفوا, והנה יצאו שני פרשים [...]) ונתקלו בדרךם באיש).¹² תופעה זו של התאמת הפועל וניסוחו בצורת זוגי איננה קיימת בעברית, ועל כן לא ניתן להבחין בתרגום לעברית בטעויות אלה במקור. תופעה נוספת שאינה משתקפת בתרגום לעברית היא החלפת האות המזה באות שלמה, לדוגמה 'אלח'טיב' במקום 'אלח'אט' (الحيط במקום الحائط, הקיר),¹³ 'ח'ביתה' במקום 'ח'באתה' (خَبَيْتَهُ במקום خَبَأْتَهُ, הסתרתי אותו).¹⁴ מאפיינים לשוניים אלו היו כנראה הסיבה לאי התקבלותו של החיבור כספר קנוני בתרבות הערבית בימי הביניים. הם גם מהווים אתגר וקושי גדול לכל מתרגם ובעיקר לשפות כמו עברית שאין בהן דיגלוסיה הקיימת בערבית.

ראוי להדגיש שאוסאמה אבן מנקד היה בקיא בשפה הערבית ובחוקיה, ועל כך מעידים חיבוריו האחרים שהשתמרו. גם בחיבור שלפנינו הוא לא נמנע משימוש בשפה גבוהה עד גבוהה

מולה בכניעות מוחלטת (עמ' 215). קטע נוסף מוקדש לטקס לווייה מכובד שערך שליטה של חמאת, מחמוד אבן קראג'א, לנץ שנפטר (עמ' 214). אבן מנקד הקדיש מספר עמודים לאותו נץ מפורסם, ששמו יחשור, תיאר את כישוריו בציד ואת מעמדו הרם אצל אביו, שנהג להלינו ליד מיטתו על יריעת פרווה מקופלת (עמ' 212). לצד שמות של מרפאים, מלומדים, צופים, משרתים וממלוכים ציין אבן מנקד שמות של בזירים ואפילו כלבנים, שמקצתם שירתו בחצר אביו. למשל ניקולא (שם נוצרי) הממלוח אשר שירת את אביו כמאלף נצים בחצר ואף נהג לצאת עמו לציד (עמ' 223), בוטרוס (גם הוא שם נוצרי) הכלבן (עמ' 228) וגנאים הבזיר (עמ' 224).

חלק לא מבוטל מן הספר כתוב בשפה הנחשבת לקולקלת, שפה תת־תקנית מבחינה ספרותית; משפטים רבים אינם עומדים בכללי הדקדוק והתחביר הנוקשים של השפה הקלסית. המעבר מהשפה הספרותית הקלסית לשפה הערבית המדוברת נדיר בחיבורים ערביים מימי הביניים. מפתיע במיוחד למצוא בספר ביטויים המשמשים בשפה המדוברת באזור סוריה רבתי עד היום, כמו 'איש' (ايش, מה),⁵ 'איש אנתם' (ايش انتم, מי אתם),⁶ 'תמו' (تَمُو, המשיכו; בביטוי تَمُو يطردونهم, המשיכו לרדוף אחריהם),⁷ 'יא סיתי' (يا سَيِّ, סבתי),⁸ 'מה עמלת' (ما عملت, מה שעשית).⁹ בתרגום העברי קשה לשקף מאפיינים לשוניים כגון אלה. ביטוי מעניין הוא 'אדח'ל אלא אלבאשורה ארכב ג'ירה' (ادخل الى الباشورة اركب غيره, היכנס אל המצד החיצון וקח לך [סוס] אחר).¹⁰ המילה 'באשורה' תורגמה 'מצד חיצון'; זהו פתרון טוב

5 أسامة بن منقذ، كتاب الإعتبار، تحرير: فيليب حتي، القاهرة ١٩٣٠، ص ١٢٦.
6 שם, עמ' 12.
7 שם, עמ' 51.
8 שם, עמ' 126.
9 שם, עמ' 137.
10 שם, עמ' 98.
11 שם, עמ' 177.
12 שם, עמ' 63.
13 שם, עמ' 74.
14 שם, עמ' 46.

הקושי בתרגום שורה ארוכה של מונחים בערבית המופיעים בספר. מדובר במונחים הקשורים לעולם המלחמה, הביצורים וכלי הנשק, כמונחי ציד, בוטניקה וזואולוגיה, רפואה, ארכיטקטורה ועוד. ניתן רק לשבח את התרגום המרשים של ד"ר אלה אלמגור, אשר שקדה על המלאכה שנים אחדות. המתרגמת בחרה להגדיר את תרגומה 'ידידותי למשתמש' (עמ' 10), והגדרה זו אכן הולמת את הספר שלפנינו.

מאוד לעתים, במיוחד בפסקאות המסכמות פרק או אנקדוטה. בכך הוא הפעיל את כישורו הספרותי והוכיח את היותו משכיל ובעל שפה גבוהה וספרותית. מדוע אם כן כלל אבן מנקד בחיבורו ניסוחים תת־תקניים מבחינה ספרותית ותחבירית? ייתכן שהדבר נבע מגילו המופלג – הוא חי כמעט עד גיל תשעים וחיבר את הספר באחרית ימיו. אלמגור מתייחסת בהקדמתה לקשיים הלשוניים שעמדו לפניה, ועומדת על